

Hoppál Bulcsú

Scruton konzervativizmusa

A szemantikai higiénia kívánalma¹

Scruton's Conservatism

The Requirement of Semantic Hygiene

Összefoglalás

A konzervatív szerzők, így Roger Scruton is, hangsúlyozzák a konzervativizmus absztrakcióellenességét. Az elemzés célja bizonyítani, hogy a konzervativizmus egyik központi tétele, az absztrakció elvetése kiegészítésre szorul. Rámutat arra is, hogy ahogyan többféle konzervativizmusfelfogás, ugyanúgy többféle absztrakciófogalom is létezik. Az írás mellett érvel, hogy a konzervativizmus öndefiníciós készletében a (filozófiai) absztrakció és megalapozás klasszikus felfogását találhatjuk.

Kulcsszavak: Roger Scruton, konzervativizmus, absztrakció, társadalom, filozófia

Summary

Conservative authors, such as Roger Scruton, lay emphasis on the refusal of abstraction. In the paper I argue that the central thesis of conservatism, the refusal of abstraction, needs to be completed. In the first step of my argumentation I show that there are various conceptions of abstraction. In the second step I argue that in the self-definitions of conservative thinkers a classical understanding of (philosophical) abstraction and foundation can be observed.

Keywords: Roger Scruton, conservatism, abstraction, society, philosophy

HOPPÁL BULCSÚ, egyetemi adjunktus, Nemzeti Közszoigalati Egyetem (hoppal.bulcsu@uni-nke.hu).

A konzervativizmusról sokféleképpen beszélhetünk. Ez a sor sokak számára ismerős lehet, mert visszhangozza a filozófiatörténetnek azt a toposzát, amely a lét (*to ón*) sokféle interpretációjára utal. A létről sokféleképpen beszélhetünk, görögül így szól, ahogy Arisztotelész írta a *Metafizikában*: *to ón legetai pollakos*.² Ez a gondolat Arisztotelész és gyakorlatilag az egész nyugati filozófia (mert én minden analitikus érv ellenében klasszikus módon, létfilozófiának fogom fel a nyugati bölcseletet) sarokköve. Ez lesz az az eszme, amely a görög filozófia kezdeteitől kezdve fantasztikus karriert fog befutni az elkövetkezendő több mint kétezer évben, mert ennek mentén fogjuk megkülönböztetni az Istent és a világot, a végest és a végtelent, a megfogható és a megfoghatatlant, a világít és a vallásit, az esetlegest a szükségszerűtől, ennek mentén alakul ki az *analogia entis* skolasztikus gondolata, és, ha hitetünk Heideggernek, ez lesz az a gondolat, melyet ha megértünk, leszünk képesek valódi filozófiai gondolkodásra. Heidegger ítélete azonban lesújtó, szerinte inkább voltak többségben olyanok a bölcselet történetében, akik vagy félreértették, vagy meg sem értették az *analogia entis* fogalmát. Ahogyan a létről sokféleképpen beszélhetünk, ugyanúgy a konzervativizmust is sokféleképpen értelmezhetjük, élhetjük meg, alakíthatunk ki belőle politikai konzervativizmust, ideológiákat, vagy – és ez is hozzátartozik a lehetséges interpretációk halmazához – tagadhatjuk annak lényegi mivoltát, létét. Vajon megállja-e a helyét az összehasonlítás?

A konzervativizmus önmeghatározásának szinte a konzervativizmussal egyidős vitája szintén ezt látszik alátámasztani. A magukat konzervatívoknak nevező bölcselesek mind a mai napig a legkomolyabb intellektuális erőfeszítéseket teszik, hogy megértessék saját álláspontjukat. Scruton sem viselkedik másként. Az 1984-ben megjelent *Meaning of Conservatism* című könyvében kilenc fő- és kilencvenhárom altétellel fejt ki véleményét a konzervativizmusról. A kérdés, vajon egy konzervatív bölcselel mennyiben magyarázhatja saját álláspontját, a magyarázkodás, mint olyan, mennyiben lehet egyáltalán konzervatív attitűd? Ezt a sajátos konzervatív helyzetet megvilágíthatja, ha fellelbentünk pár jelenetet egy rokontudomány történetéből. A vallástudomány (szintén a 19. század szellemi terméke) korai nagy művelői szinte kivétel nélkül empirikus vallási anyagot gyűjtöttek, vallási anyagból indultak ki, és ennek az anyagnak a rendszerezése nyomán vontak le következtetéseket. Max Müller a Védákat fordította le németre, és jutott arra a következtetésre, hogy a Védák ősbib és ez által igazabb kinyilatkoztatás, mint a kereszténység, Jakob Bachofen pedig minden prehisztorikus antropológiai forrást összeszedett, és jelentette ki, hogy az apajogú társadalmat megelőzte egy ősbib, anyajogú társadalom. Hiába dolgoztak azonban történeti anyagon a vallástudomány korai kutatói, szinte azonnal metodológiai vitákba bonyolódtak. A 19. századtól kezdve fellángoltak azok a viták, amelyek mind a mai napig meghatározzák a valláskutatás tudománymódszertani bizonytalanságát: a történelmi beállítottságúak tagadják az elvont eszmék kialakításának a lehetőségét, és azok, akik esszencialista módon fogják fel a vallás jelenségeit, értelmetlennek minősítik a történeti anyagon való munkálkodást, sőt, a kognitivisták teljesen új utat jelöltek ki: gyakorlatilag minden vallási jelenséget az agy fizikai-kémiai működéséhez kötnek, abból eredeztetik. A kognitív vallástudomány – saját állítása szerint – már nem dolgozik történeti alapon, és a biológikumhoz nem köthető elméletek-magyarázatok alkalmazását visszautasítja. Holott

tudnunk kell, hogy ezek az irányzatok minden metodológiai különbözőségeik ellenére egyben megegyeznek: fogalmakat alkotnak, absztrahálnak, és elvont gondolataik mentén alakítják ki álláspontjukat, s teszik mindezt azért, mert tudományt (*scientia*) művelnek.³ A vallástudomány mai módszertani szétesettségében is van valami közös, amit lehet, hogy bizonyos irányzatok tagadnak, de tagadásuk performatív ellentmondás: tagadásukkal – módszertanilag – azt állítják, amit tárgyszerűen tagadni akartak.

A konzervativizmus definíciós kísérletei is hasonló ívet jelenítenek meg. Jelen esetben csak két klasszikus próbálkozást emelek ki, és vetem össze Scruton elképzelésével. Elemzésem célja az lesz, hogy bizonyítsam: a konzervativizmus egyik központi tétele, az absztrakció elvetése kiegészítésre szorul. A rövid eszmefuttatás másik bizonyítandó tétele, hogy a politikatudomány nagy fejezetei között nagyon ritka vagy egyáltalán nem is létezik olyan, ami tiszta eszmeként nyilvánulhatna meg. A két tétel (az absztrakció- és tisztaságtétel) között nagyon komoly feszültség található. Ez egy olyan paradoxon, amely az egész politikatudomány történetét végigkövette, és jellegzetessége, hogy csak szigorú filozófiai nézőpontú – azaz véleményem szerint konzervatív – szemlélő volt képes erre a feszültségre rátapintani. Ezzel azt is implikálom, hogy a politikatudomány (és a politika!) művelői bizony sok esetben illetékességi körük leglényegesebb témáját nem szólaltatják meg.

Amikor konzervativizmusról beszélünk, tudnunk kell, hogy ennek az ideológiának a története tulajdonképpen nem tekint vissza hosszú múltra. Mint tudjuk, egy eszme történetére való hivatkozás – legalábbis a konzervatívok szerint – nem jeleníti meg magának az eszmének a tulajdonképpeni tartalmát. Általában a konzervatívok azt mondják, hogy egy jelenség történetiségének a hangsúlyozása nem mondja el a jelenség lényegét. Ez a fajta hozzáállás is azt támasztja alá, hogy a konzervativizmus mindig is törekedett egyfajta önmaga által adott definícióra. A konzervativizmus „története” ilyen szempontból érdekes. Noha az 1790-ben megjelent művével (*Reflections on the Revolution in France*) Edmund Burke-öt tartják a konzervativizmus ősatyjának, a konzervativizmus kifejezést legelőször a tulajdonképpeni értelmében lord Hugh Cecil használta a *Conservativism* című könyvében (Hugh, 1912), de a hatvanas évekig, ameddig Barry Goldwater és hívei el nem kezdték magukat konzervatívoknak nevezni, nem volt egyértelmű, hogy melyik jelenséget is jelöljük, melyik névvel.⁴ Az amerikai neokonzervatívok a több évtizedes konzervatív érlelődés első nagy sikerének Ronald Reagan 1980-as elnökké választását gondolták. Az elnök többé-kevésbé megmaradt politikai konzervatív, sőt tulajdonképpen ő lett „a” konzervatív elnök, mivel következetes antikommunista politikája miatt sokan neki tulajdonítják a kelet-európai rendszerváltozások előkészítését, a kommunizmus bukását. Szigorúan véve más következetes konzervatív karaktert nem tudunk Reagan esetében megemlíteni. Az amerikai konzervativizmus az Obama-éra után tele volt nagy reményekkel. A konzervatívok várakozásai Donald Trump esetében részben már a megválasztás utáni napokban semmivé váltak, részben idővel maguk pártoltak el az elnöktől, mely folyamat most is tart.

A konzervativizmus történetét tehát – még akkor is, ha volt mérhető idő, amelyben hatalmon voltak – végigkíséri az önrekonstrukció ódiuma: mindig valamivel szemben, sőt, múltba tekintő módon visszamenőleg határozták meg magukat. Maga

Burke is mintegy rekonstruálja a francia forradalom eszméivel feltételelesen szembe-
helyezkedő – brit – konzervatív álláspontot. A konzervatív gondolkodók központi
tétele a modernitás elvetése. Még akkor is, ha a modernitást messze a múltba nyúló
szellemi áramlatokra vezetik vissza, a konzervativizmus, úgy látszik, nem függetlení-
hető a modernitás jelen idejű koordinátarendszerétől. A konzervativizmus ilyen érte-
lemben egy ellenreakció, a modernitás keretein belül értelmezhető. Mégsem monda-
nám azt, hogy a konzervativizmus minden iránya csakis modern szellemi hagyomány,
egy egyszerű *revival*. Meggyőződésem, hogy a konzervativizmusnak vannak olyan ágai
(lásd alább), amelyek valódi filozófiák, s mint ilyenek, folyamatosan jelen voltak az
emberiség bölcsellettörténetében, nem elveszett korok újramelegített eszméi, hanem
valódi *survivalek*.

Úgy vélem, nyugodtan kijelenthetjük, a megfogalmazások eltérése miatt is, hogy
legalábbis többfajta konzervativizmusról kell beszélnünk a második világháború után.
Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lenne olyan konzervatív irányzat, amely ne állna
közel az eredeti burke-i elgondolásokhoz – már ha Burke-öt tartjuk a mércének. Ez
azonban azt is jelenti, hogy vannak olyan konzervativizmusok is, amelyek szigorú érte-
lemben nagyon eltérnek a mainstream konzervativizmushagyománytól. Ilyen például
az én értékelésemben a neokonzervativizmus és a liberális konzervativizmus.⁵ Roger
Scruton konzervativizmusa viszont megjeleníti a klasszikus konzervatívidea főbb pont-
jait. Ezt a klasszikus irányzatot tartom a leginkább koherensnek és a leginkább hagyó-
mánykövetőnek, és ez az, amelyet a külső szemlélő „a konzervatívnek” ismer. Ez az
a konzervativizmusfelfogás, amelyet Andreas Kinneging „platonista” vagy „filozófiai”
konzervativizmusnak nevez (Kinneging, 2018). Véleménye szerint az 1830-as évektől
a második világháborúig tart ez a korszak, és ez az, amit időnként tradicionalizmus-
nak vagy antimodernizmusnak is hívunk (Kinneging, 2018:5). Kinneging mellett ér-
vel, hogy a platonista konzervativizmus „absztraktabb és filozofikusabb, mint elődjei”
(Kinneging, 2018:7). Argumentációjának kiindulási pontját adja az a belátás, hogy a
platonista konzervatívok a társadalom szerkezetének tekintetében az erényes elitek
szükségessége mellett teszik le a voksukat. A vallás általában, és leginkább a keresztény-
ség, nem elsősorban magánügy, hanem a közjó és a béke fenntartásának fő támasza.
Ez a filozofikusság-platonikusság megnyilvánul abban is, ahogy ez az irányzat az indi-
vidualizmus ellen érvel: a társadalom nem személyek atomjaiból épül fel, hanem or-
ganikus közösségekből, mindenekelőtt a családokból. Talán még erősebb a bölcselati
vonal ennél az eszmeiségnél abban a tekintetben, hogy visszanyúl a filozófiai erénytan
(ami természeténél fogva szókratista-platonista!) legjobb hagyományaihoz: a(z) (jó)
élet értelme nem bizonyos vágyak kielégítése, hanem az odaadás, önfeláldozás, fegyve-
lem, lemondás, kötelességek végrehajtásának a megvalósítása (Kinneging, 2018:7).
Ezek bizony egytől egyik erények és értékek, és ha elsőre nem is látjuk, mind-mind
megtalálják a helyüket a kardinális erények között.

Hasonló eredményekre jutott a konzervativizmusdefiníció tekintetében Leo
Strauss és Eric Voegelin is. Voegelin azonban a pozitívizmust bírálva jutott el arra a
gondolatra, hogy a politikatudomány csak a klasszikus, görög, platóni-arisztotelészi
felfogása és módszere lesz képes arra, hogy a pozitívizmus által tönkretett tudományt

és tudományos szemléletet újra helyreállítsa (lásd bővebben Egedy, 2015:12–16). Ez az új szemlélet értelemszerűen egy nagyon klasszikus konzervatívizmusfogalmat is jelent.

Lássuk az összehasonlításunk első kiindulási pontját, Mannheim Károly konzervatívizmusfelfogását.

Mannheim Károly (Karl Mannheim) a konzervatívizmust hat pontban jellemzi. Először is, Mannheim szerint a „konzervatívok az észet a történelem, az élet és a nemzet fogalmával helyettesítették”. A második manheimi definíciós pont utal kora tudományfogalmának elégtelenségére, mely mindent racionálisan fog fel. Ezzel szemben Mannheim szerint a konzervatívizmus a valóság irracionalitását vallja. Harmadik pontként megint a liberalizmust veszi célba: szerinte az „egyetemes érvényesség liberális igényére az individualitás problémájának [...] radikális felvetése a konzervatív válasz”. További jellemzője a konzervatívizmusnak, amely által különbözik a liberalizmustól, a társadalom mint szervezet politikai valóságként való elismerése. Az ötödik pont egy metodológiai megfontolás: Mannheim szerint a valóság és a társadalom önmagában főnálló egységek. Az individualizmus nem veszi figyelembe ezt az egységet, holott az egész „nem azonos részeinek pusztá összegével”. A valóság meghaladja egyes rétegei minőségét. Ez az eszme különösképpen is az államelméletben lesz majd döntő jelentőségű. Mannheim hatodik pontja a történelemszemlélet organikus voltát húzza alá: a konzervatívizmus a történelmet nem a fizikai-newtoni értelemben magyarázza, hanem – és ezért hegeli konzervatív Mannheim elmélete – a történelemben kibontakozó értelem és értelmesség organikuságán belül (Mannheim, 1971:175–176). Míg Mezei Balázs szerint a hatodik pont az ötödik kibontása (Mezei, 2016:128), az én értelmezésem szerint Mannheim itt megint a valóság transzcendens jellegére utal, azaz, vallásosan értelmezi azt.

Kirk híres, *The Conservative Mind. From Burke to Eliot* című művében hat pontban gyűjti össze a konzervatívizmus főbb ismérveit. Ebben az esetben is annak a megfigyelésére invitálok mindenkit, hogy vegye észre, milyen, a szó pozitív értelmében vett, dogmatikusan, azaz tiszta, elvonatkoztatott fogalmakban gondolkodik Kirk, ami nota bene bizonyos konzervatív szerzők szerint nem lehet valódi jellemzője a konzervatívizmusnak.⁶ Kirk hat pontja a következő:

1. A konzervatívizmus vallásos szemlélet, ami azt jelenti, hogy a konzervatív hisz a tőle független, transzcendentális rendben, ezért a politikai problémák mélyén vallási és erkölcsi kérdéseket érzékel, ily módon az igazi politika célja a lelkeket uráló igazság megragadása és alkalmazása.

2. A konzervatívizmus nem nivellál, nem standardizál. A konzervatív elutasítja az uniformizálást, mindenféle politikai és erkölcsi egalitarianizmust, az utilitarianizmust és a létezők egyetlen – nagyon sokszor lebutított – néző- és értékelőpontra való redukálását.

3. A marxizmus egyik fő tétele a történelemben, a történelem végén megvalósuló osztály nélküli társadalom. Szemben az osztály nélküli társadalom fikciójával, a konzervatív hisz abban, hogy a társadalomban természetszerűen rétegek (és nem mesterséges osztályok) vannak jelen. Kirk meglátása szerint, ha a természetes megkülönböztetéseket megszüntetjük, akkor „oligarchák töltik ki az űrt”. Az Isten és a törvény

előtti egyenlőséget a konzervatív is helyesli, de a feltételek egyenlősége a szolgálatban és az uralomban való egyenlőséget jelenti. Az emberek nem egyformák, hanem a(z) (emberi) méltóságuk egyforma.

4. Az emberi méltóság, a tulajdon és a szabadság szorosan összetartozik, mert ha különválnak, Leviatán, azaz a nagyhatalmú állam lesz a mindenké feletti úr. A társadalomban természetes rétegek vannak, melyek adott esetben mintegy vezethetik egy ország gazdaságát. A gazdasági kiegyenlítődésként nem szolgálja a gazdasági növekedést. Ez gyakorlatilag a második pont gazdasági kifejtése.

5. A konzervativizmus egyfajta filozófiai antropológia is. A konzervatív jobban hisz a szokásban, konvencióban és a régiek bölcsességében, mint a mai „okoskodókban, számítógatókban és ökonómusokban”, amikor az ember anarchisztikus késztetéseinek megfékezéséről van szó.

6. A konzervatív mind az ember, mind pedig a társadalom életében elveti a gyors változás eszméjét. Az elhamarkodott változtatások nem a progressziót szolgálják. A társadalomnak változni kell, mert az észszerű változás a társadalom fennmaradásának az eszköze, a politikusnak azonban még a gondviselést is figyelembe kell vennie, mert a politikus legfőbb erénye az okos belátás (Kirk, 1986).⁷

A *The Essence of Conservatism* című művében Kirk új pontban fogalmazza meg a konzervativizmus lényegét. Itt is kiemeli, hogy vannak egyetemes erkölcsi törvények, melyek irányítása alatt áll az ember, mely erkölcsi törvények a nemzetekre is érvényesek. Amiben egyértelműen eltér, az a nőiség és férfiség jelenségeinek a személyiség megéléséhez való kapcsolása. Ahogy Kirk írja: „Az igazságosság azt jelenti, hogy minden férfinak és nőnek megvan a joga ahhoz, ami a sajátja – ami a legjobban illik a saját természetéhez, amit képessége és tisztessége révén kiérdemel, a magántulajdonhoz és a személyiséghez.” Bevezeti tehát a természeti törvény hagyományát a konzervatív kánonba, sőt, a kilencedik pontban arról beszél, hogy a „konzervatív tudja, hogy sem a férfi, sem a nő, [és ebből következőleg] sem a politikai intézmények nem lehetnek sohasem tökéletesek” (Kirk, 1957). Azért érdekes ez a kijelentés, mert itt Kirk megint egy filozófiai mozdulatot tesz: a társadalmi valóságot visszavezeti a természeti törvény által meghatározott emberi természetre, azaz, a társadalmi jelenségeknek filozófiai és – végső soron, ha az első pontot is figyelembe vesszük, amely mindent Istenre, a végső valóságra vezet vissza – teológiai antropológiai alapot ad.

Az összehasonlítás alapja azonban nem lehet csupán Kirk és Mannheim kapcsolatainak feltárása. A kiindulási pontunk az „ősforrás”, Burke kell hogy legyen. Burke és Mannheim esetében elmondhatjuk, hogy mindketten hangsúlyozzák a hagyomány, az isteni gondviselés, az emberről mint személyről való beszéd mód fontosságát. Burke-nél azonban hiányzik az emberi ész organikus koncepciója. Az összehasonlítást nehezíti, hogy valójában Burke empirista és analitikus gondolkodó volt, erre utal Mezei Balázs is (Mezei, 2016:129), és mint ilyen távol állt a valóság transzcendens magyarázatától. Mannheimre viszont a fenomenológia legkiválóbb alakjai voltak hatással (Edmund Husserl, Martin Heidegger, Max Scheler), akik viszont valamiféleképpen mind összekötötték filozófiájukat az isteni valóság megismerésének szükségességével.⁸

Ha továbbmegyünk az összehasonlításban, akkor azt vehetjük észre, hogy minden egyezésük ellenére Mannheim német filozófiai háttérű terminológiát használ, míg Kirk Burke-höz nyúl vissza, valószínűleg nem csak nyelvi egyezés okán. Amikor Mannheimnél azt olvassuk – nyilván Max Scheler hatására –, hogy az ember személy, ami kizárja a gépies racionalizmust, Kirknél ez csak részben jelenik meg. Míg Mannheim foglalkozik a történelemmel, és a jövőre nyitottként értelmezi – ez megint a német filozófiai háttér eredménye lehet –, addig Kirknél ez a téma nem igazán jelenik meg. Érdekes, hogy míg Mannheim az ész dinamikus volta mellett érvel, addig Kirk szerint az emberi ész egyfajta erkölcsi jelleggel bír.

A Mannheim–Kirk összehasonlítást Mezei Balázs is megteszi (Mezei, 2016:131), ő azonban nem vonja le a végső következtetést – talán azért, mert végső soron ő az egyezéseket erősnek találja –, hogy a két gondolkodó közötti eltérések túlmennek egy bölcséleti iskola tagjainak rivalizálásából eredő egyszerű eltéréseknél, ezek bizony nagyon komoly diszkrepanciák. Holott a mai világ nagyon vágyik egy igazi konzervativizmusra. Vágyik azért, mert a rossz filozófiákból elege van, a rosszul megvalósított politikai ideológiákból pedig még inkább. A kérdés az, hogy mit várhatunk el egy olyan filozófiai, tehát elméleti elképzeléstől, amelynek már az alapelveiben sem egyeznek meg.

A 19–20. századi konzervativizmusfelfogások tehát korántsem adnak ki egy egységes konzervativizmusdefiníciót. Az egységes definíció tudományos kíváncságnak, tulajdonképpen nem is a csoport belső önelnevezése miatt fontos, hanem adott esetben az „ellenérdekelt” oldalak felé való magyarázhatóság miatt. Amit viszont felmutathatna minden konzervatív, ami a közös nevező lenne a konzervativizmusok között, az tudományos szempontból nem igazán értékelhető. Ez a nem sok minden talán magába foglalja a forradalmi változásokkal szembeni ellenérzést, tehát a megfontolva haladást minden kérdésben. A politikai konzervativizmus jellemzője a baloldallal szembeni ellenérzés, de ez például a konzervativizmusra mint bölcséleti módra és a konzervativizmusra mint életformára egyáltalán nem igaz. Talán a 19. századi és kora 20. századi konzervatív felfogásokra egységesen jellemző volt valamiféle hit egy transzcendens valóságban, de ez a neokonzervatívokra már egyáltalán nem jellemző. Az értelmezések sokszínűsége mondatja azt velünk, hogy „kifelé” ugyan van egy sajátos konzervatív iskola, és az mint ideológia könnyen megkülönböztethető más vezető ideológiáktól, de a konzervatív gondolati csoport önmagában rendkívül széttagolt, sőt, főbb pontjaik – különösen is a tradicionális konzervatívok és a neokonzervatívok közötti fő különbség, a vallási valóság el-, illetve el nem fogadására utalva – sokszor egymásnak ellentmondóak.⁹ Ezért talán megfelelőbb, ha burke-i kirki, mannheimi, Molnár Tamás-i – és itt sorolhatnánk a végtelenségig a szerzőket – vagy scrutoni konzervativizmusokról beszélünk; így, többes számban. Még inkább elfogadhatóvá válik a javaslatom, ha figyelembe vesszük, hogy végső soron Kant, Hegel is konzervatív gondolkodók voltak – mert bizony azok voltak! De ugyanígy konzervatív Plátón is, és tagadhatatlanul Arisztotelész is, és a sort a keresztény szerzőkön keresztül megint lehetne a végtelenségig nyújtani. Így talán még egyértelműbb, hogy minden erőfeszítés ellenére nincs egységes koncepció, csak személyre szabott konzervativizmusokról beszélhetünk, és csak áttételesen konzervatív hagyományról.

A folyamat megértéséhez hozzátartozik az a jelenség is, hogy maga a konzervatív mainstream is megváltozott. Ma alig van konzervatív szerző vagy politikus, aki ne fogadná el a pluralizmust és az individualizmus (a személy személyként és nem tárgyként való) felfogását. Sokak konzervativizmusa abban merül ki, hogy megpróbálják az alapvetően konzervativizmusellenes modernitás e két fő jellemvonásának legalább a tompítását elérni.

A konzervativizmus mégsem egy *empty signifier* (üres jelölő), ahogy azt Ferdinand de Saussure nyomán Ernesto Laclau mondaná. Az üres jelölő a vallástudományban helyett kapott definícióhelyettesítő fogalom, Magyarországon a valláskutató Máté-Tóth András használta először a kifejezést. A modern vallástudomány tulajdonképpen két-ségbeesetten kapkod, hogy magát a vallás jelenségét definiálja. Manapság a lehető legtágabbra nyitja ennek a jelenségnek a spektrumát, és gyakorlatilag mindent vallási jelenséggént kezel, amivel viszont magát a jelölőt és a jelöltet üresítette ki. A vallás egy *empty signifier* lett: mindenre ráhúzható és semmit sem mondó kifejezés.

Meggyőződésem azonban, hogy a definíció ilyen kitérítése inkább takar intellektuális bátortalanságot, mintsem a dolgokra való igazi reflexiót. Sem a vallás jelensége, sem pedig a konzervativizmus nem üres vagy kiüresített jelölő, hanem rendelkezik megismerhető lényeggel, jellegzetességekkel. A definíciós rengetegből¹⁰ való kiút megtalálásában és a konzervativizmus megmentésében talán a közelmúltban elhunyt amerikai történész, Hayden White elmélete segíthet. White a *Metahistory* című könyvében kifejti, hogy a múlt tudományos feltárása szükségképpen kudarcot vall, nincs objektív történelemértelmezés.¹¹ Amikor viszont egy történelmi jelenséget próbálunk elemezni, akkor mi alkotjuk meg magát a történelmet. A történelemértelmezés nem más, mint történelemcsinálás, vagy ha úgy tetszik, kanonizáció. White szerint nem kérhetünk számon természettudományos objektivitást ott, ahol szubjektív értékítélet zajlik. A történelem ugyanis nem két tárgy ütközésének a fizikai leírása, mely egy-két matematikai képletben szaktudományosan megfogalmazható, hanem etikai cselekvéssor, melynek értékelése – szó szerint – most és mindig is folyik. White elképzelése röviden: nem létezik történelemtudomány, csupán történetírás (White, 1973). Valahogy így vagyunk a konzervativizmussal is. Amikor magáról a konzervativizmusról gondolkodunk, akkor konzervativizmusértelmezést hajtunk végre, mely viszont nem más, mint a konzervativizmus jelen idejű alakítása. Visszafordítva a white-i nyelvezetre: nem létezik politikatudományi konzervativizmus, csupán konzervatív szemlélet.¹²

Roger Scruton külön utat jár be a konzervatív kánonban, ahogy nagyon sokan sajátos utat jártak és járnak. A következőkben annak a külön útnak a főbb képeit szeretném bemutatni, amelyekkel illusztrálhatjuk, milyen pontokban eredeti Scruton gondolkodása. Az ilyen munkamódszer mindig magában foglalja azt, hogy nagyon sokszor fogunk beszélni arról is, mi az, ami összeköti a mainstream konzervativizmust – mert szerintem van ilyen – a kérdéses konzervatív gondolkodóval, Scrutonnal. Scruton tárgyalásában tematikus egységekben érdemes gondolkodnunk, nem egy kötet vonalvezetését követnünk.

Scruton először is mindig igyekszik lefektetni a módszertani elveket. Legfőbb módszertani elve, hogy próbál kerülni mindenféle „elméletgyártást”, „absztrakciót”. Visz-

szavisszatérő gondolat ez minden könyvében, s hozzátehetjük, furcsa is egy filozófiai képzettségű író esetében, aki valószínűleg a gondolkodást komolyan vevő bölcselek ezreinek tételein, elméletein rágta át magát. Bizonyos értelemben nem kellően indokolt ez a scrutoni alapállás, ugyanis akárhányszor is pendíti meg ezt a témát, mindig negatív módon, hol a liberalizmussal, hol a baloldalisággal szembemenően bukkan fel. „A konzervatív legfontosabb feladatának éppen a fennálló rend megőrzését tekintti, és a szocializmus alternatíváját a létező társadalmi rend konkrét realitásaiban keresi, nem pedig a szabadság absztrakt elképzeléseiben” (Scruton, 1995:12). Nehéz viszont elképzelni a konzervatív alapállást mondjuk a 1988–89-es évek Magyarországon, ahol tulajdonképpen a rendszerváltás környékén próbálták a jogtalanságból jogot teremteni. Ilyen esetekben nem tudom, milyen megindokolással kell a fennálló „rendet” megőrizni, amikor az de facto egy jogtalan alakulat.¹³

Mi a konzervativizmus? című művében az absztrakciótól való averzióját sajátos fenomenológiai indoklással támasztja alá. Scruton szerint a konzervatív hagyomány nagy gondolkodói „óvakodnak elméleteket gyártani a tények ismerete előtt”, ugyanis „a konzervativizmus nem törekszik rendszeralkotásra” (Scruton, 1995:13). Ennek látszik ellentmondani azonban Scruton saját álláspontja is, amit szemantikai higiénának nevezett. A szemantikai higiénia egyfajta fogalmi tisztaságra való törekvés, mely leginkább abból az igényből fakad, hogy a politikai színtéren ne lehessen az alapfogalmakat (azaz az alapelveket) eltorzítani, mondván, a mai politika nyelvét „úton-útfélen oszlásnak indult elméletek és a belőlük származó lázas ideológiák mérgezik”. Scruton itt nem feltétlenül csak a kommunizmusra gondolt, hanem talán minden 20. századi életidegen ideológiára, a nyelv általános kifosztására, a szemantikai bizonytalanság hatalmi érdekek alá való rendelésére. A szemantikai higiénára való törekvés viszont a mi szemszögünkben elsősorban is fogalmak helyes használatát, tehát definiálást jelent, amellyel – Parmenidésszel szólva – a jól kerekített igazság rendületlen szívéhez kerülünk közel. A társadalom helyes építményei – és Scruton ezt keresi – az igazságból épülnek fel. Ennek megtalálásához segít hozzá bennünket az absztrakció, a fogalomalkotás. Azt vehetjük észre tehát, annak ellenére, hogy Scruton (de igaz ez gyakorlatilag minden platonista vagy filozófiai konzervatív gondolkodóra) expressis verbis tagadja az absztrakció, az „elméletgyártás” jogosságát, ő maga is a filozófia egyik meghatározó hagyományát folytatja: fogalmakat alkot, definiál, elvonatkoztat/absztrahál.

Scruton kilenc pontos definíciós kísérlete, de tulajdonképpen egész életműve is felfogható tehát a legszigorúbb absztrakcióra való törekvésnek: a konzervativizmus lehető legpontosabb fogalmát kell hogy megalkossuk, különben nem teljesítjük a szemantikai tisztaság követelményét. Ezt az interpretációt látszik alátámasztani Egedy Gergely is. Egedy a brit konzervativizmusról írott nagy munkájában egy fejezetet szentel Scrutonnak, melyben a többi konzervatív írótól való megkülönböztető jegyként Scruton esetében a konzervativizmus „dogmatikájáról” és Scrutonról mint dogmatikusról beszél (Egedy, 2005:255–269).

A konzervatív írók absztrakcióellenességének további érve a hagyományra alapozódik. Burke elméletellenes volt kezdetektől fogva, mivel nézete szerint a francia forradalom egy tiszta eszmeiség, amelyet átültettek a valóságra. Az eredmény katasztro-

fális volt! Talán ez az a burke-i hagyománytisztelet és a francia forradalom 20. századi testvérideológiáinak kudarcai, amelyek arra indítják a modern konzervatív szerzőket, hogy elvessenek mindenféle absztrakciót.

Az absztrakciótól való averziójának létezhet egy további magyarázata is, amely szintén a filozófiai fenomenológia korai történetéből érthető meg. A fenomenológia azért került az elméletgyártást, mert alapvetően empirista hozzáállása volt: a fenomenológiai filozófia először leír, és a leírás és körülírás által közelít a jelenség lényegének megértéséhez, ami azt is jelenti, hogy semmiképpen sem dolgozhat előzetes definíciókkal, kész lényegmegértésekkel, mert azok eltorzítanák a dolog valódi megértését (lásd erről bővebben Seifert, 2009). Ilyen értelemben a scrutoni definíciók pontok is leírások: a konzervativizmus lényegéhez közelítő többoldalú megvilágítások. Scruton sem definíciókkal kezdi elmélkedéseit, hanem körbejárja a jelenséget, számba veszi valamennyi formáját, olyanokat is, amelyek csak részben hasonlítanak rá, és adott esetben az ellentetteiket is. A dolgok azonnali meg nem nevezése jelent egyfajta tudományos alázatot is. Ez az, ami szinte minden 19–20. századi totalitárius ideológiából hiányzott. Sokszor mondjuk, hogy a konzervatív elveti a társadalom tervezhetőségének az eszméjét. Meglátásom szerint sokkal inkább arról van szó, hogy a minden előzetes gondolatosság nélküli tervezhetőség, a torz strukturalitás elvetéséről van szó, hisz a konzervatív is nagyon sokféle struktúrában gondolkodik. A család, a nemzet, a tágabb közösség is egy-egy struktúra, azaz tervezhetőség. Hogy mi az, ami nem torz, és mi az, ami jó (államcél, erkölcsi jó stb.), a jelenség lényegfeltáró, azaz, filozófiai leírásával igazolható.

Erősen jelen van és Scruton gondolkodásának egyik központi eleme nem is az állam felépítéséről (holott ezt a tematikát várnánk), hanem sokkal inkább az eredetéről vallott elképzelése. Meggyőződésem, hogy az állam és társadalom „honnanjövésére” irányuló kérdés kétféle megválaszolása a fő különbség a konzervatív és a liberális szerzők között. A klasszikus liberális felfogás szerint az állam (és minden, ami vele járul) szerződés eredménye, az államot létrehozzák, azt a társadalom tagjai által megalkotott törvények irányítják, mely azt is magába foglalja, hogy bármikor megváltoztathatók a törvények. A konzervatívok számára viszont az ember államhoz való viszonyában a kulcsszó a hagyomány és a tekintély milyenségének az értelmezése, és nem csupán a felépítettség felfejtése. A megvalósuló struktúra tekintetében talán nincs is olyan jelentős különbség konzervatív és liberális között, a gyökerek kérdésében viszont már annál nagyobb, mely mutatja a nagyon mély antropológiai szakadékot a két értelmezés között.

Az absztrakció használata figyelhető meg az állam problematikában is, még akkor is, ha Scruton udvariasan elutasítja ennek lehetőségét, mondván, a konzervatív nem adhat „örök érvényű preskripciót” az állam milyenségének tekintetében; „a fennálló rend megértésénél és méltányolásánál, valamint a lehetséges változások kereteinek kijelölésénél többre törekedni nem lehetséges és nem is kívánatos” (Scruton, 1995:24). Az állam szuverenitásának a koncepciója, amit Scruton a hagyomány elve mentén elfogad, viszont egyrészt tárgyalásának módja szerint dogmatikus, másrészt már önmagában is egy absztrakció. A szuverenitásfogalom a társadalomtudományban a tiszta absztrakció, amit különböző tartalmakkal kell megtölteni, mindig is vita tárgya

volt a szerzők között. Scruton szerint az állami intézmények „egy politikai folyamat részei”, s mint ilyen, a szuverenitás is része ennek az egésznek, feladata a társadalmi konfliktusok feloldása (Scruton, 1995:24). A scrutoni elképzelés annyiban lesz konzervatív, amennyiben ragaszkodik ahhoz a – ki nem mondott – gondolathoz, hogy minden, így az ember közösségi léte is szilárd, megkérdőjelezhetetlen alapokon kell hogy nyugodjon. E fundamentum, „szilárd autoritású háttér” Scrutonnál az a meggyőződés, hogy az állam minden területén autoritással bíró egységek kormányoznak. Általános konzervatív nézet, hogy az autoritás képes rendet teremteni, és fenntartani az állam gépezetében. Scruton zseniálisan érvel amellet, hogy sok liberálisnak tartott „jog”, társadalmi struktúra alapvetően nem liberális, azaz konzervatív gyökerű.¹⁴ A korlátozott kormányzás, a jogállamiság, az alkotmány kívánalma, az emberi jogok mind-mind abból a filozófiai-antropológiai konzervatív alpmeggyőződésből erednek, hogy az ember állami léte szigorú strukturáltságot, rendet jelent. Ezek a struktúrák nem megmászhatóak, és nem is lehet az államnak „kilógó alkatrésze”, nem lehetnek benne nem a fundamentális szerkezethez kapcsolódó elemek, mert ez az állam és az ember önfelszámolásához vezet. Ezért konkludálhat Scruton a következőképpen: „Aki a liberális elvekhez következetesen tartja magát, az gyakorlatilag konzervatív” (Scruton, 1995:27).

A konzervatív Scruton számára az ember állami léte bizonyítja azt a megelőző antropológiai belátást, miszerint az ember alapvetően társadalmi lény, az állami lét fundamentális alkatához tartozik, azaz, az emberi lény filozófiai alapjellemezőitől az állami lét legkifinomultabb formáig mindenütt strukturáltság, más szóval, rend található. Tegyük hozzá, a konzervativizmus is, mint a valóságra reflektáló viszony ezért lesz több az „úton-útfélen oszlásnak indult elméleteknél”, és lesz képes a valódi szemantikai higiénáira. A scrutoni konzervativizmus önmagában is rendszeres és rendszerszerű valódi bölcelet, mely nem engedi meg a gondolati kilengéseket.

JEGYZETEK

¹ A tanulmány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15. „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” projektje keretében készült.

² Met L, 1003b5.

³ Meggyőződésem, hogy a tudomány és filozófia mindig is együtt volt tárgyalható az európai gondolkodástörténetben. Az európai bölcelettörténet felfogható a filozófia és a tudomány viszonyának folyamatos újraértékeléseként. Hol a tudomány volt azonos a filozófiával, hol a tudomány megtagadta a filozófia illetékességi körét, de a lényeg, hogy a kettő egymást inspirálva, de folyamatosan jelen volt, és meghatározta a nyugati gondolkodást.

⁴ Még Voegelin sem tartotta magát konzervatívnak, sőt, visszautasította a jelzőt, mondván, ő minden ideológiát elvetett (lásd Egedy, 2015:29). Nota bene, ma nincs olyan szerző, aki Voegelin ne a legkonzervatívabb gondolkodók között tartaná számon, ha nem ő, sokak szerint, a konzervativizmus maga.

⁵ Illetve a konzervatív liberalizmus is idesorolandó, mely szerintem lényegesen nem tér el a liberális konzervativizmustól.

⁶ Ez az, amit Aaron McLeod, Kirk könyvének szerkesztője kánonnak nevez: „While Kirk is careful to call his work an extended essay in definition, he provides sic canons, or rules, into which he thinks Anglo-American conservatism can be distilled” (Kirk, 2005:5).

⁷ Az összefoglalást Láncki András cikkének nyomán idézem. Lásd Láncki, 2004.

- ⁸ Ami természetesen nem jelent köznapi értelemben vett vallásosságot. Itt a vallás elsősorban transzcendens irányultságot jelent, a világ dolgainak egy rajta kívül álló dologgal való összekötését, a végső megindokolásnak a bevezetését. Az isteni valóság ilyen értelmezése nem jelent feltétlenül egyfajta benne való hitet. Tulajdonképpen nem tudunk sokat ezen bölcselek személyes vallásos meggyőződéseiről. Nagyon érdekes viszont, hogy az említett filozófusok tanítványai, tehát a fenomenológia második nemzedéke már szinte egyöntetűen explicite vallásos.
- ⁹ De talán ugyanez elmondható sok más szellemtörténeti iskoláról. Ilyen például a fenomenológiai hagyomány. Beszélünk fenomenológiáról, arról a fenomenológiáról, ami a korai Husserlre megy vissza. Beszélhetünk német fenomenológiáról, amit élesen megkülönböztetünk a francia irányoktól. Az egyik fenomenológiai iskola követőjének mondjuk Karol Wojtylát, a későbbi II. János Pál pápát, ugyanakkor fenomenológiailag relevánsnak a nyíltan ateista Jean-Paul Sartre-ot. Martin Heideggert fenomenológusnak tartja nagyon sok filozófiatörténész, holott ő soha nem vallotta magát fenomenológusnak. Továbbá egyszerre beszélünk 20. századi fenomenológiai irányzatokról, majd ezeket mintegy tagadva, egészen Platónig visszanyúlva, inkább fenomenológiai hagyományról. Mindezek ellenére a fenomenológia mint egységes bölcsélet valós létét ugyanakkor nem tagadhatjuk.
- ¹⁰ Sőt van olyan konzervatív bölcselet is, aki szerint a konzervativizmus nem olyan jelenség, amit definiálni lehet, mert nem alapelvekkel bír, hanem a konzervativizmus, ahogy Mannheim mondaná, történeti folyamat; a konzervativizmus – Michael Oakeshott szerint – magatartás; a konzervativizmus a józan ész erkölcsi reflexiója, mondja John Kekes.
- ¹¹ Megjegyzem, hogy az elmúlt kétszáz év történelmi gyakran mind a természettudományos (fizikai-biológiai) értelemben vett pontosságot, biztosságot várták a történelemtudománytól, ami szükségképpen kudarcra volt ítélve. Véleményem szerint a természettudományos igazság és tudomány fogalmak csak szűk keresztmetszetet adják annak, amit az igazság corpusának és a tudomány valódi birodalmának nevezünk.
- ¹² Sok megoldás létezik, hogyan nevezzük a konzervativizmust. Egyik megoldás például Fisichelláé, ő mozgalomként definiálja (Fisichella, 2000:161–162).
- ¹³ Rendszerváltásunk legnagyobb dilemmája tulajdonképpen az volt, hogyan lehet a jogtalanságból jogot teremteni. A válaszunk és a rendszerváltó személyek válasza természetesen az, hogy sehog. Ezért paradox minden politikai átmenet, ahol hiányzik a mindent elsöprő, tiszta, új közéletet biztosító forradalmi változás.
- ¹⁴ A bírói függetlenség intézménye ilyen például, de ilyen a demokratikus választás is. Lásd Scruton, 1995:25; 27.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Egedy Gergely (2005): *Brit konzervatív gondolkodás és politika (XIX–XX. század)*. Századvég Kiadó, Budapest.
- Egedy Gergely (2015): Rendtudomány és a politika új tudománya: Voegelin olvasata. In: Balogh László Levente – Nagy Levente (szerk.): *Konzervatív reflexiók. Reflexiók a konzervativizmusról*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Fisichella, Domenico (2000): *A politikatudomány alapvonalai*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Hugh, Cecil (1912): *Conservatism*. Williams and Norgate, London, <https://archive.org/stream/conservatism00ceciuoft#page/234/mode/2up> (Letöltés: 2018. szeptember 13.).
- Kinneging, Andreas (2018): On True (and False) Conservatism. *The European Conservative*, No. 15, Summer/Fall, www.europeanconservative.com/uploads/1/7/7/4/17743925/eurocon_15_2018_summer-fall_dig.pdf.
- Kirk, Russell (1957): *The Essence of Conservatism*. <https://kirkcenter.org/politics-and-social-order/essence-1957/> (Letöltés: 2018. szeptember 12.).
- Kirk, Russell (1986): *The Conservative Mind. From Burke to Eliot*. Regnery Publishing, Chicago.
- Kirk, Russell (2005): *Great Conservative Minds. A Condensation of Russell Kirk's "The Conservative Mind"*. <https://archive.org/stream/RUSSELLKIRKTheConservativeMindcondensedVersion/RUSSELL%20KIRK%20-%20The%20Conservative%20Mind%20%28condensed%20version%29#page/n1>.

- Lánczi András (2004): A neokonzervatív filozófia. *Szombat*, 16. évf., 1. sz., www.szombat.org/wp-content/uploads/2004/01/2004_01.pdf.
- Mannheim, Karl (1971): *From Karl Mannheim*. Edited by Kurt H. Wolff, Oxford University Press, New York.
- Máté-Tóth András (2014): *Vallásnézet*. Korunk – Komp-Press, Kolozsvár.
- Mezei Balázs (2016): Russel Kirk és Molnár Tamás kapcsolata. In: Pogrányi Lovas Miklós (szerk.): *Konzervatív reneszánsz az Egyesült Államokban*. Századvég Kiadó, Budapest, 123–150.
- Scruton, Roger (1995): *Mi a konzervativizmus?* Osiris Kiadó, Budapest.
- Scruton, Roger (2002): *A konzervativizmus jelentése*. Novissima Kiadó, Budapest.
- Scruton, Roger (2005): *A nemzetek szükségességéről*. Helikon Kiadó, Budapest.
- Seifert, Josef (2009): *Discours des Méthodes. The Methods of Philosophy and Realist Phenomenology*. Ontos Verlag, Frankfurt, <https://doi.org/10.1515/9783110329179>.
- White, Hayden (1973): *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. John Hopkins University Press, Baltimore.